

**VI.
ORSZÁGOS ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI
KONFERENCIA**

Nyelvek és nyelvoktatás a Kárpát-medencében

II. kötet

**Bessenyei György Könyvkiadó
Nyíregyháza
1996**

<i>Ujszászi Zsuzsa: Egy vers kétnyelvű olvasatban</i> (John Donne: "A Valediction: Forbidding Mourning")	99
<i>Dušan Tellingner: A reáliák fordításának problémája Márai Sándor</i> <i>Szindbád hazamegy</i> című művének német változatában	104
<i>Cs. Jónás Erzsébet: Spiró György orosz fordításai</i>	110

SZAKNYELV

<i>Szászné Veidner Katalin: Stratégiák a hallgatók szövegértési és</i> <i>szövegelemzési képességének kialakítására a szaknyelvoktatásban</i>	121
<i>Széky Annamária: NYITOK - kötetlen és önálló tanulási formák a</i> <i>szaknyelvi képzésben</i>	128
<i>Tuna Katalin: Mennyire interaktív az interaktív?</i>	139
<i>Vörösné Kolozsár Ibolya: Szakma és nyelv</i>	145
<i>Szalay Györgyi: Verhandlungsgespräche als Untersuchungsgegenstadt</i>	150
<i>Szerege Anikó: A curriculum mint a szaknyelvoktatás alapidokumentuma</i>	154
<i>Salánki Ágnes: A reklám nyelve</i>	162
<i>Peőcz Vera: Возможности совершенствования преподавания</i> <i>русского специального языка экономики</i>	171
<i>Szász Erika: A magyar katonai szaknyelv nyelvhelyességi kérdései</i>	182

KONTRASZTÍV NYELVÉSZET

<i>Budai László: A főnév által szelektált magyar ige aspektuális és</i> <i>kauzális szextettjei (valenciaelméleti keretben)</i>	187
<i>Földvári Sándor: A Baltikum nyelveinek areális (és tipológiai)</i> <i>kapcsolatairól</i>	193
<i>Bihari Gábor: Lexikai kontrasztivitás. Idegen - magyar nyelvi</i> <i>összevető elemzés</i>	199

A BALTIKUM NYELVEINEK AREÁLIS (ÉS TIPOLÓGIAI) KAPCSOLATAIRÓL

Földvári Sándor

1.1. A Baltikum térségében két különböző nyelvcsaládhoz tartozó nyelveket találunk, ú. m. a *finnugor (uráli) család*, illetve az *indoeurópai, régebbi szóval indogermán család* nyelveit.

1.2. A finnugor nyelvek közül a *balti-finn* vagy *finnségi* nyelvekhez tartoznak a *finn, észti, izsór, vepsze, vót, liv*. Ezekhez tartozik még a lapp nyelv is, amelyet azonban itt figyelmen kívül hagyunk, mivel areális nyelvészeti értelemben nem a Baltikum nyelvei, hanem a skandináv nyelvek között kell tárgyalnunk. Ez a földrajzi, areális nyelvészeti felosztás természetesen nem keverendő össze a genetikailag rokon nyelvek csoportosításával, azaz a skandináv, tehát északi germán nyelvekkel. DECSY Gyula az areális értelemben vett skandináv nyelvekre a *viking-csoport (der Wikinger Bund)* elnevezést használja. (Décsy, 1973.)

1.3. Az indoeurópai nyelvek balti ágához tartozik a *lett* és a *litván* nyelv. Megemlítendő a viszonylag jól ismert, de kihalt *óporosz*, és az igen gyér, mégis néhány szórványemlékből ismert *kur* nyelv. Ennek beszélői, a *ku-rok* nevét őrzi a *Kur-turzás*. További kihalt balti nyelvekről is tudomásunk van, amelyekkel itt most nem foglalkozunk. (Otrębski, 1953.)

1.4. Mivel a 'balti' jelzöt mind a finnugor nyelvek balti-finn ágának, mind az indogermán nyelvek balti ágának elnevezése tartalmazza, félrevezető lehet a használata. Hogy a fogalmak használatában kellően disztingváljunk, a továbbiakban a finnugor nyelvek ide tartozó tagjait kizárólag a 'finnségi' jelzővel illetjük. 'Balti'-nak az indoeurópai nyelvek balti ágát nevezzük. Ha pedig

az egész balti földrajzi térség nyelveiről beszélünk, akkor 'a Baltikum nyelvei' megjelölést fogjuk alkalmazni.

2.1. Az areális nyelvészet legkidolgozottabb ágának a balkáni és a dunatáji nyelvek areális kapcsolatainak vizsgálatát szokás tekinteni. Talán pontosabb az a fogalmazás, hogy a legközismertebb ennek a két nyelvszövetségnek (Sprachbund) a fennállása. Hiszen már JAKOBSON is foglalkozott a Baltikum nyelveinek areális kapcsolataival. Nála a '*baltischer Sprachbund*'-ba beletartoznak a skandináv nyelvek is, mint a svéd, norvég, dán (kivéve a két utóbbi néhány nyelvjárását), valamint a szláv nyelvek közül a kasub. (Jakobson, 1931:66skk.) Ezt a hatalmas területet DÉCSY Gyula három csoporthoz sorolja: mint említettük, a skandinávokat a *viking-csoportba* (*Wikinger Bund*), az észti, vót, liv és a lett nyelvet a Peipusz-csoportba (Peipus Bund), a litvánt, a kasubot a lengyelrel és a fehérorosszal* együtt a *rokitno-csoportba* (*Rokitno Bund*). (Décsy, 1973:43-60., 68-87.) Mivel a Peipusz-tó (Észtország keleti határán; észti neve Peipsi-järv) a róla elnevezett nyelvszövetségnek nem a közepén terül el, az elnevezést HAARMANN kritizálta, ám a kérdéses nyelvek körét ő sem módosította. (Haarmann, 1976:106.)

2.2. Röviden áttekintve az idetartozó nyelvek főbb jellemzőit, azaz -- megtartva Décsy Gyula terminusát -- a Peipusz-csoport (Peipus Bund) mint areális egység meghatározó jegyeit, azt illusztráljuk bővebben, *hogyan hat az egyazon areális szövetségbe tartozás a tagok tipológiai vonásaira*. Mint ismeretes, a balti (tehát indoeurópai) nyelvek a flektáló típushoz, a finnségi nyelvek pedig az agglutináló típushoz tartoznak. Izgalmas kérdés, *hogy az areális együtvé tartozás képes-e módosítani, sőt megváltoztatni a Sprachbund tagjainak típusát?* A válasz: igen. A dunai nyelvészövetségben kisebb

* A 'fehérorosz nyelv' megjelölést azért használjuk a 'belorusz' vagy 'belarusz' helyett, mert ha az utóbbi elnevezéseket alkalmazó filológiai gyakorlatot követnénk, akkor a 'lengyel' helyett is 'polski'-t kellene mondanunk/írunk.

mértékben, a balkániban már inkább. Mint látni fogjuk a Peipusz-szövetség tagjai között a tipológiai módosulás a duna-tájinál, sőt a balkáninál is lényegesen nagyobb mértékű. Ez az areális hatás az oka, hogy a finnugor nyelvek közül az észti nyelv került legközelebb a flektáló típust képviselő indoeurópai nyelvekhez.

3.1. BALÁZS János a következőkben foglalja össze, HAARMANNra hivatkozva, a Peipusz-szövetség jellemzőit. Példákat nem hoz, ezeket alább részben pótoljuk. (Balázs, 1983:24-25., Haarmann, 1976:106-116.)

3.1.1. A fonológiában a magánhangzók hosszúságának, illetve nyíltságának jelentésmegkülönböztető funkciója. Az észtben háromféle hosszúság is létezik. Tegyük ehhez hozzá, hogy Paul ARISTE ötféle hosszúságot állapított meg. A második és a harmadik hosszúság a genitívust és a partitívust különbözteti meg. *Keel* 'nyelv'(3. hosszúság), -- *keele* (2. hosszúság) 'id.' Gen. -- *keele* (3. hosszúság) 'id.' Part. (Minderre Pusztay, 1995:38-39., a kvantitás Genitivus-Partitivus közti különbségeire uott a morfológiában 49.)

3.1.2. A jésítettségi korreláció Balázs, 1983. szerint fejletlen. Mi ezzel szemben inkább azt hangsúlyozzuk, hogy az észtben is megvan. Igaz, hogy a lettben már nem olyan széleskörű a szerepe, mint a litvánban, ám vö.: lett *ġ*, *ķ* és a ma már nem jelölt *ŗ* hangokat. Ennél fontosabb a figyelmet az észti nyelv jelentésmegkülönböztető jésítettségi korrelációjára felhívunk: *palk* 'bér' -- *pal'k* 'gerenda' (Pusztay, 1995:33.)

3.1.3. A balti (indoeurópai) nyelvek hatására alakult ki a finnségiek közül az észti, vót, lív nyelvben a politónia; ugyancsak ilyen irányuló hatás morfológiában a névszói ragozási osztályok kialakulása. (Balázs, 1983. *ibid.* és Pusztay, 1995:43-45.)

3.1.4. Fordított hatás, a finnségből a lettbe (hangsúlyozzuk: a litvánban kevésbé használatos!) az állítólagos mód használata. A lettben jelen és jövő, szintetikus és analitikus ragozással: *tu ceļot* 'azt mondják, utazol', *tu ceļšot*

'azt mondják, el fogsz utazni', valamint analitikus alakokkal praesens *tu esot cēlis*, futurum *tu būšot cēlis*, megjegyezve, hogy a személyes névmást ki kell tenni, mert az igeragok ebben a módban nem változnak személyek szerint. Az észtnben a népköltészet *-vat* ragja szolgált a modus obliquus, állítólagos mód jelölésére, később az irodalmi nyelv különböző eszközökkel kísérletezett. Részletesebben áttekinti Puszta, 1995:94-95. és 100-101.

3.2. A legutóbbi finnugor kongresszuson (1995. augusztus. Jyväskylä) Mati HINT észtn nyelvész foglalkozott a mai beszélt észtnben tapasztalható analitikus formákkal, amelyek a környező indoeurópai nyelvek, illetve a televízióban hallott svéd és angol hatására alakultak ki. Olyan jelenségekkel van dolgunk, mint amikor a magyarban germanizmus rontja a helyes nyelvhasználatot: *elmentem* helyett: *el vagyok menve*; *megcsináltam* -- *megcsináltuk* -- *ők, valakik, a marslakók megcsinálták* helyett: *meg van csinálva*. A magyarban durva nyelvhelyességi hibákkal párhuzamos jelenségek az észtnben terjedő és egyre inkább elfogadott indoeurópai szerkezetek. (Hint, 1995.)

3.2.1. A kijelentő mód, jelen idő szintetikus ragozását analitikus kifejezés váltja fel: *Sóprus rajaneb paljuski poliitilise sümpaatiatele*. -- Új forma: *Sóprus on paljuski poliitilistele sümpaatiatele rajanev* 'A barátság sokban a politikusok szimpátiáján alapul.'

3.2.2. *A finnugor névutós szerkezetek helyett az előjárósók használata terjed!* -- Mivel az észtnben egyáltalán vannak előjárók. Még a finnben sincsenek, ezért fontos a figyelmet arra felhívunk, hogy az észtn igen messze ment az endoeurópai nyelvekkel való tipológiai azonosulás útján -- és valószínűleg ez a folyamat tovább is tart, sőt erősödik. Szintetikus *realse koostöös* 'a tényleges együttműködés során' helyett először az analitikus névutós, de még finnugor szerkezet jutott túlsúlyra az újságnyelvben: *reaalse koostöö kaudu* 'a tényleges együttműködés során'. Manapság pedig az indoeurópai előjárós szerkezet váltja fel az észtnben a korábbi névutós szerkezetet: *läbi realse koostöö* 'id.'

3.2.3. A finnugor birtokos jelzős szerkezetet a környező indoeurópai nyelvek és a médiumok hatására más esetekkel alkotott szerkezetek váltják fel. *Selle loo kokkuvõtte* 'ennek a történetnek az összefoglalása' helyett: *kokkuvõtte sellest loost* 'id.' -- azaz a genitivus helyett elativussal alkotott szerkezetet. *Näituse avasõnad* 'a kiállítás megnyitója' helyett: *avasõnad näitusele* 'id.' -- azaz a genitivus helyett allativussal alkotott szerkezetet.

4.1. A tipológiai és areális kérdésekre is részletesen kitérő, így a legmodernebb szemlélettel készített magyarországi leíró nyelvtanok közé sorolható észt nyelvtan szerzője, PUSZTAY János is nagy figyelmet fordít fentebb már idézett könyvében az észt nyelvet a környező, genetikailag és tipológiailag tőle különböző nyelvekhez közelítő areális sajátosságaira. A magyar szakirodalomban a témával korábban foglalkozó HAVAS Ferenc nyomán állapítja meg, hogy *a finnugor nyelvek közül az észt ment át a legnagyobb tipológiai változásokon, amelyeket a környező népekkel alkotott nyelvszövetség areális hatásai eredményeztek.* (Pusztay, 1995:13-22., Havas, 1974.)

4.2. Az areális nyelvszövetség (Sprachbund) tehát a tagjainak tipológiai módosulását is eredményezi, ami egyáltalán nem minősíthető sem káros, sem hasznos kulturális hatásnak, hanem a nyelvészeti vizsgálatok objektuma, pusztán tény. -- A baltikumi nyelvek esetében az észt nyelv (és az itt terjedelmi okokból figyelmen kívül hagyott kisebb finnségi nyelvek, mindenekelőtt a *liv*) szoros areális szövetséget alkotnak a lettel, amely mindkét részről jelentős mértékű tipológiai közeledéseket eredményezett. -- A modern élet sajtónyelve és az elektronikus információs csatornák, a médiumok hatása az areális nyelvszövetségek szorosabbá válását eredményezheti, illetőleg olyan nyelv hatását erősíti, amely eddig nem tartozott a Sprachbundba: a svéd.

Hivatkozott irodalom

Balázs, 1983.

BALÁZS János: *Az areális nyelvészeti kutatások története, módszerei és főbb eredményei.* In: Uő. (szerk.): *Areális nyelvészeti tanulmányok.* Bp. 1983. 1-112.

COIFU II.

LESKINEN, Heiki (ed.): *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Pars II., Summaria acroasium in sectionibus et symposiis factarum.* Jyväskylä, 1995.

Décsy, 1973.

DÉCSY, Gyula: *Die linguistische Struktur Europas.* Wiesbaden, 1973.

Haarmann, 1976.

HAARMANN, Heinrich: *Grundzüge der Sprachtypologie.* Stuttgart, 1976.

Havas, 1974.

HAVAS Ferenc: *A magyar, a finn és az észti nyelv tipológiai összehasonlítása.* Nyelvtudományi Értekezések. 85.

Hint, 1995.

HINT, Mati: *Innovating Indo-European Paaterns in analytical Morphology of Estonian.* In: COIFU II, 42-43.

Jakobson, 1931.

JAKOBSON, Roman: *Über die phonologischen Sprachbünde.* In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague, IV.* 1931. 234-240. (Magyarul: *A fonológiai nyelvészövetségéről.* In: Uő: *Hang - jel - vers.* Bp. 1969.)

Otrębski, 1953.

OTRĘBSKI, Ján: *Gramatyka jezika litewskiego, I-III.* Warszawa, 1953.

Pusztay, 1995.

PUSZTAY, János: *Könyv az észti nyelvről.* Szombathely, 1995. (Folia Estonica. III.)

Szerkesztette:

Székely Gábor
a nyelvtudomány kandidátusa

Cs. Jónás Erzsébet
a nyelvtudomány kandidátusa

Kiadja a Bessenyei György Könyvkiadó
Felelős kiadó: Dr. Szabó Géza
Kiadóvezető: Kertész Sándor
ISBN 963 7170 86 3
Műszaki szerkesztő: Gyurikovits Gáborné
Készült 1000 példányban
a Bessenyei György Könyvkiadó nyomdájában

VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia

NYELVEK ÉS NYELVOKTATÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

2.

Nyíregyháza, 1996. április 2-4